

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η πρωθιέρεια των κλασικών Edith Hamilton έγραψε κάποτε: «Υπάρχει κάτι στον Μέγα Αλέξανδρο που κόβει την ανάσα. Όπως συμβαίνει με οτιδήποτε μεγαλειώδες –τις πυραμίδες, το Γκραντ Κάνιον, το δρός Έβρερεστ– δεν μπορούμε να το συνηθίσουμε. Μας ταξιδεύει πέρα από τα δρια της καθημερινότητας που μας βιοθούν να προσδιορίσουμε το δυνατό».

Η προσφορά του Μεγάλου Αλεξάνδρου στην ανθρωπότητα ξεπερνάει κάθε προσπάθεια, καταδρυεί κάθε κανόνα. Αναμφισβήτητα ο Αλέξανδρος υπήρξε ο μεγαλύτερος στρατηγός και ηγέτης στην παγκόσμια ιστορία και τα κατορθώματά του επηρέασαν πολλούς στρατιωτικούς και πολιτικούς αρχηγούς, καθώς και σημαντικές μορφές στο χώρο των επιχειρήσεων. Στον αρχαίο κόσμο επηρέασε το έργο ισχυρών Ρωμαίων ηγετών, από τον Πομπήιο, τον Ιούλιο Καίσαρα και τον Μάρκο Αυτούνιο, τον πρώτο αυτοκράτορα της Ρώμης Καίσαρα Αύγουστο, μέχρι τη νέμεση της Ρώμης, τον Αννίβα της Καρχηδόνας και τον Chandra Gupta Maurya από τη μακρινή Ινδία και το δαμόνιο πρωθυπουργό του Chanakya.

Στα χρόνια της Αναγέννησης οι Μέδικοι της Ιταλίας και οι Αψβούργοι της Αυστρίας μελέτησαν εκτενώς τη ζωή και το έργο του Αλέξανδρου. Στην πραγματικότητα, ο Νίκολο Μακιαβέλι έκτισε την καριέρα του ερμηνεύοντας ξανά και ξανά τις στρατιωτικές εκστρατείες και το κυβερνητικό σύστημα του Αλέξανδρου. Ήταν πολύ σύνηθες για τους πρίγκιπες της Αναγέννησης να έχουν ως κεντρικό κομμάτι της συλλογής τους από έργα τέχνης ταπετσαρίες που απεικόνιζαν σκηνές από τη ζωή του Μεγάλου Αλεξάνδρου. Όταν ο αυτοκράτορας των Αψβούργων Φρειδερίκος Γ' έφτασε στη Ρώμη το 1452 για να στεφθεί ύπατος άρχοντας της Ρωμαϊκής αυτοκρατορίας, από όλα τα έργα της συλλογής του καρδινάλιου Francesco Gonzaga επέλεξε να επαινέσει και να τιμήσει τις

περίτεχνες ταπετσαρίες με τα ανδραγαθήματα του Αλέξανδρου. Κατά το 17ο, 18ο και 19ο αιώνα ο Αλέξανδρος υπήρξε πρότυπο για τους σημαντικότερους στρατηγούς της εποχής, όπως ο Φρειδερίκος ο Μέγας, ο πρίγκιπας Ευγένιος, ο Ναπολέων Βοναπάρτης, ο Οράτιος Νέλσον, ο δούκας του Ουέλινγκτον και ο πρόγονος του Ουίνστον Τσόρτσιλ δούκας του Μάρλμπορο. Οι μεγάλοι στρατηγοί της Αμερικής, ο Τζορτζ Ουάσινγκτον (ο οποίος, μετά το τέλος της θητείας του, προσπάθησε ανεπιτυχώς να εξασφαλίσει μια προτομή του Μεγάλου Αλέξανδρου για να κοσμήσει την κατοικία του στο Μάουντ Βέρνον), ο Ρόμπερτ Λι και ο Οδυσσέας Γκραντ αποδίδουν τις στρατιωτικές τους επιτυχίες στις στρατηγικές και τις τακτικές του Αλέξανδρου. Κορυφαίοι στρατηγοί και πολιτικοί κατά τη διάρκεια του Δευτέρου Παγκοσμίου πολέμου και ως τις μέρες μας, από τον Έρβιν Ρόμελ και τον Μπέρναντ Μοντγκόμερι ως τον Νόρμαν Σβάρτσοκοπφ, λέγεται ότι εμπνεύστηκαν από το έργο του Μεγάλου Αλέξανδρου.

Μια από τις εξέχουσες προσωπικότητες του επιχειρηματικού κόσμου, ο Τεντ Τέρνερ, ιδρυτής του τηλεοπτικού καναλιού CNN, συγκαταλέγεται ανάμεσα στους θαυμαστές του Μεγάλου Αλέξανδρου. Είναι συνήθεις οι αναφορές και οι συγκρίσεις με τα κατορθώματά του. Ο J. Pierpont Morgan, ο χρηματοδότης που βοήθησε να δημιουργηθούν βασικές βιομηχανικές μονάδες στην Αμερική, όπως η General Electric, η U.S. Steel, το σιδηροδρομικό δίκτυο και το φημισμένο οικονομικό ίδρυμα που τώρα ονομάζεται J.P. Morgan Chase, συγκρίθηκε με τον Μέγα Αλέξανδρο από έναν καθηγητή του Πανεπιστημίου Γιέλ σε τελετή απονομής τιμητικού τίτλου. Σε όλο τον κόσμο, οι άνθρωποι δίνουν στα παιδιά τους το όνομα του Μεγάλου Αλέξανδρου, ακόμη και ονόματα εμπνευσμένα από συγκεκριμένα γεγονότα της ζωής εκείνου – όπως ο πατέρας του Ty Cobb, φημισμένου παίκτη του μπέιζμπολ, ο οποίος, όταν διάβασε για την πολιορκία της Τύρου από τον Αλέξανδρο, ονόμασε το γιο του Tyrous.

Εγώ, προσωπικά, είχα την πρώτη μου επαφή με τον Αλέξανδρο όταν ήμουν επτά χρόνων και επισκέφτηκα με τους γονείς μου τα ερείπια της πόλης που είχε ιδρύσει ο Αλέξανδρος στο νησί Failaka, που βρίσκεται κοντά στα παράλια του Κουβέιτ. Το νησί αυτό αποκήθηκε από τον Αλέξανδρο στο ταξίδι επιστροφής του από την Ινδία, οι Σελτζούκοι βασιλείς το χρησιμοποίησαν ως σταθμό στα δρομολόγια ανάμεσα στα δυτικά σύνορα της αυτοκρατορίας τους, που βρίσκονταν στο σημερινό Ιράκ, και

στα ανατολικά σύνορα, στην Ινδία. Η Failaka, που φιλοξενούσε μουσείο με προθήκες γεμάτες με αρχαία μακεδονικά νομίσματα και ένα σχετικώς καλοδιατηρημένο αρχαίο ελληνικό ναό, δυστυχώς βομβαρδίστηκε και λεηλατήθηκε το 1990 από τον ιρακινό στρατό εισβολής του Σαντάμ Χουσέιν.

Μεγαλώνοντας στο Κουβέιτ, τα χρόνια που διαμόρφωνα την προσωπικότητά μου, ήταν αδύνατον να μην έρθω σε επαφή με την πλούσια και ποικιλότροπη πολιτιστική κληρονομιά της αρχαίας Μεσοποταμίας (που εκτεινόταν από το σημερινό Ιράκ ως δυτικά της Τουρκίας), της Φοινίκης (που περιλάμβανε το σημερινό Λίβανο) και της Αιγύπτου μέσω φίλων, γειτόνων, δασκάλων, των οποίων η κουλτούρα αντιπροσώπευε τους πολιτισμούς εκείνους. Η επίδραση του Μεγάλου Αλεξάνδρου στους πολιτισμούς εκείνους έχει αποτελέσει θέμα διαφωνίας, μαζί με άλλα παρόμοια ανόητα ερωτήματα, για παραδειγμα, αν οι Έλληνες έμαθαν για την αστρονομία από τους Αιγύπτιους ή το αντίστροφο. Ήταν οι Έλληνες κάτοικοι της Αλεξάνδρειας –και ειδικότερα οι επιφανείς κάτοικοι, δύος ο μαθηματικός Ευκλείδης– Έλληνες ή Αιγύπτιοι; Ή ακόμη, τι έμαθαν οι Αιγύπτιοι από τους Έλληνες για τις μετρήσεις των πυραμίδων τους που δε γνώριζαν ήδη οι ίδιοι;

Υπάρχει μια ακόμη πιο προσωπική σχέση που με συνδέει με τον Αλέξανδρο στο γεγονός ότι γεννήθηκα στην Patna της Ινδίας – μια ετοιμόρροπη σήμερα πόλη που χαρακτηρίζεται από αστική ανομία, φθορά, παρακμή και φτώχεια. Η Patna κατέχει επίσης την... τιμητική διάκριση να είναι η μοναδική πόλη της Ινδίας με αρνητική ανάπτυξη στα σχεδόν εξήντα χρόνια από τότε που η Ινδία κέρδισε την ανεξαρτησία της, πράγμα που σημαίνει ότι το βιοτικό επίπεδο των κατοίκων της είναι σήμερα χειρότερο από ό,τι εξήντα χρόνια πριν. Κάποια εποχή, όμως, η πόλη γνώρισε μεγάλες δόξες. Ονομαζόταν Παταλιπούτρα και ήταν η πρωτεύουσα της αρχαίας Ινδίας, που ο Αλέξανδρος ονειρεύτηκε, αλλά ποτέ δεν κατάφερε να φτάσει. Από τη βάση του στην Παταλιπούτρα, ο Chandra Gupta Maurya, ο πρώτος αυτοκράτορας της Ινδίας, ο οποίος είχε συνάψει φιλικές σχέσεις με τον Αλέξανδρο όταν εκείνος πάτησε για πρώτη φορά το πόδι του στην Ινδία, απώθησε το διάδοχο του Αλέξανδρου, τον Σέλευκο Νικάτροα από την Ινδία – αφού πρώτα όμως διαπραγματεύτηκε μια συμφωνία (που περιλάμβανε και το γάμιο με την κόρη του τελευταίου) ανάμεσα στις δύο αυτοκρατορίες, των Ινδιών και των Σελευκιδών. Το μεγαλύτερο κομμάτι της ιστορίας της αρχαίας Παταλιπούτρα (και όλης της Ινδίας γενικότερα) δε βρίσκεται μέσα

σε αρχαία ινδικά κείμενα –τα οποία έχουν, δυστυχώς, χαθεί– αλλά σε ελληνικά ιστορικά κείμενα. Στην πραγματικότητα, η βασική ιστορική πηγή για τον Αλέξανδρο, που γράφτηκε από τον Αρριανό, ονομάζεται *Αλεξάνδρου Ανάβασις και Ινδικά*. Περίεργος καθώς ήμουν για τον τόπο που γεννήθηκα, ένιωθα πάντα ζωηρό ενδιαφέρον για την Παταλιπούτρα, και όσο περισσότερα μάθαινα για εκείνη, τόσο περισσότερα μάθαινα και για τον Αλέξανδρο.

Άλλωστε, κάθε μαθητής στην Ινδία μαθαίνει, θέλοντας και μη, για τον Μέγα Αλέξανδρο. Κάθε παιδάκι στην Ινδία ακούει για τη μάχη του Αλέξανδρου με τον Ινδό βασιλιά Πώρο, υποχρεώνεται να αποστηθίσει ένα παιδικό τραγούδι για την ανδρεία των δύο αυτών αντρών. Όποιος μεγαλώνει στην Ινδία, όπως και σε οποιοδήποτε άλλο μέρος που βρέθηκε κατά την αρχαιότητα υπό την κατοχή των Μακεδόνων, δεν μπορεί να αποφύγει τα κινηματογραφικά, θεατρικά και χορευτικά έργα που έχουν θέμα τους το ρόλο του Μακεδόνα ηγέτη στην ιστορία του τόπου. Στην Ινδία έχουν γυριστεί ισάριθμες κινηματογραφικές ταινίες για τον Αλέξανδρο (ή Σικάντερ, όπως είναι γνωστός σε αυτή τη χώρα) με όσα έχουν γυριστεί στην αγγλική γλώσσα. Μια ασπρόμαυρη ταινία με τον τίτλο *Σικάντερ*, στις διαλέκτους Hindi και Urdu, που γυρίστηκε το 1941 από τον Sohrab Modi, είναι ακόμη και σήμερα δημοφιλής. Ενδιαφέρον είναι το γεγονός ότι ο Modi ήταν Πάρθος – απόγονος δηλαδή των Περσών οπαδών του Ζωροάστρη. Τους Parsi νίκησε ο Αλέξανδρος για να κατακτήσει την Περσία, τη μεγαλύτερη αυτοκρατορία την εποχή εκείνη, οι περισσότεροι Parsi σήμερα κατοικούν στην Ινδία.

Ως μελετητής και σύμβουλος σε θέματα στρατηγικής, συνειδητοποίησα το μέγεθος της επιρροής που άσκησε ο Μέγας Αλέξανδρος στον τρόπο με τον οποίο προσεγγίζουμε σήμερα τις επιχειρηματικές, τις πολιτικές και στρατιωτικές στρατηγικές. Στις πράξεις του υπάρχει ιάτι που όχι μόνο κόβει την ανάσα, όπως αναφέρει η Edith Hamilton, αλλά και το στοιχείο της διαχρονικότητας. Αυτό έγινε πασιφανές το 1991, όταν ένας συνάδελφος και μέντορας, ο Graham Sharman, κι εγώ επισκεφτήκαμε το στρατηγό που διοικούσε τις πολυεθνικές δυνάμεις στον πόλεμο του Κόλπου, τον William «Gus» Pagonis, και είδαμε ιδίοις όμμασιν πώς η στρατηγική και η τακτική του Μεγάλου Αλεξάνδρου διαμόρφωσαν τον τρόπο με τον οποίο οι Ηνωμένες Πολιτείες κινήθηκαν σε έναν πόλεμο που διεξήχθη στην ίδια αραβική έρημο που ο Αλέξανδρος διέσχισε 2.500 περίπου χρόνια πριν.

Ως παρατηρητής και εμπνευστής θεωριών και τάσεων που αφορούν στη διοίκηση επιχειρήσεων, ένιωσα ταπεινός όταν είδα πόσες από τις ιδέες και τις έννοιες που αγγίζουμε σήμερα, προκειμένου να χειριστούμε όσο το δυνατόν καλύτερα την αβεβαιότητα ή για να πάρουμε αποφάσεις που αφορούν το μέλλον, έχουν τις ρίζες τους στο μεγάλο Μακεδόνα στρατηλάτη. Δε νιώθουμε, επομένως, έκπληξη όταν ακούμε κάποιο διοικητικό στέλεχος ή ένα γενικό διευθυντή να αναφωνεί, σε μια συζήτηση για ένα περίπλοκο πρόβλημα, ότι η λύση ίσως βρίσκεται στην προσέγγιση που είχε κάποτε ακολουθήσει ο Αλέξανδρος. Ούτε είναι περίεργο να δούμε στη βιβλιοθήκη του γραφείου κάποιου διευθυντικού στελέχους βιβλία για τον Αλέξανδρο, και την προτομή του να παρακολουθεί πάνω από κάποιο βάθρο, πηγή έμπνευσης και καθοδήγησης για τους παρευρισκομένους.

Ο λόγος για τον οποίο οι άνθρωποι στρέφονται στον Αλέξανδρο για συμβουλές είναι προφανής. Ας πάρουμε, για παράδειγμα, τον τομέα της Διοίκησης Επιχειρήσεων. Παρά τα άλματα που έχουν γίνει στον τομέα αυτό τις τελευταίες δεκαετίες, και πέρα από κάποιες «επαναστάσεις» και «ριζοσπαστικές θεωρίες», στην πραγματικότητα οι ιδέες που διαμόρφωσαν και άλλαξαν τη Διοίκηση Επιχειρήσεων στην πράξη ήταν, σε μεγάλο βαθμό, προσαρμογές δοκιμασμένων παλαιότερων προσεγγίσεων σχετικών με άλλους τομείς της ανθρώπινης δραστηριότητας. Ο Frederick Winslow Taylor, πατέρας της επιστημονικής διοίκησης, υπήρξε μηχανολόγος και εφευρέτης και χωρίς τη δική του συμμετοχή η μαζική παραγωγή θα ήταν... όνειρο θερινής νυκτός. Το έργο του Elton Mayo, Αυστραλού ψυχολόγου, για τη σημασία των σύντομων διαλειμμάτων στη βελτίωση της παραγωγικότητας των εργαζομένων στο εργοστάσιο Western Electric's Hawthorne στο Σικάγο, συνέβαλε στην κατανόηση της συμπεριφοράς των εργαζομένων περισσότερο από όλους μαζί τους τόμους που έχουν γραφτεί για το θέμα αυτό. Η Mary Parker Follett, ακτιβίστρια και κοινωνικός μελετήτης, αγωνίστηκε στις υποβαθμισμένες γειτονιές της Βοστόνης και του Λονδίνου για τα δικαιώματα του πολίτη και άλλες δημοκρατικές αξίες, πετυχαίνοντας ό,τι οι σύγχρονες θεωρίες για την ομαδικότητα απλώς φιλοδοξούν να κατορθώσουν. Ο W. Edwards Deming ήταν ένας στατιστικολόγος του οποίου το έργο για την απογραφή του πληθυσμού της Ιαπωνίας μετά το Δεύτερο Παγκόσμιο πόλεμο δημιούργησε τα θεμέλια. Ο Jay Forrester, πατέρας της δυναμικής συστημάτων, έφτασε σε αυτή με την εφαρμογή αρχών που λειτουργούσαν στην ηλε-

κτρολογία. Ο πιο σημαντικός στοχαστής σε θέματα Διοίκησης Επιχειρήσεων, ο Αυστριακός Peter Drucker, πέρασε το μεγαλύτερο μέρος της ζωής του εξασκώντας το επάγγελμα του δημοσιογράφου. Υπάρχουν κάποιοι άνθρωποι των οποίων οι ιδέες, παρά το πέρασμα του χρόνου, αποτελούν ορόσημα στον τομέα της Διοίκησης Επιχειρήσεων.

Από την άλλη, παροδικές ιδέες της δεκαετίας του '90, όπως «ανασχεδιασμός δραστηριοτήτων», «πυρηνικός επανασχεδιασμός διαδικασίας» και «επάρκεια πυρήνα», έχουν στους επιχειρησιακούς κύκλους βάρος ανάλογο με εκείνο του νομίσματος της Γκάνα στις διεθνείς συναλλαγές. Οι ιδέες των τελευταίων δεκαετιών μοιάζουν το ίδιο κάλπικες με το χαρτονόμισμα των τριών δολαρίων, ενώ εκείνες περασμένων δεκαετιών και αιώνων αντηχούν ζωντανές και επίκαιρες στο μυαλό και στην καρδιά των ανθρώπων. Όταν μαθαίνουμε για τις ιδέες και το έργο του Μεγάλου Αλεξάνδρου, είναι σαν να πίνουμε από τη βασική πηγή της γνώσης για τη στρατηγική και την τακτική. Ο Αλέξανδρος ήταν από πολλές απόψεις όχι μόνο ο δημιουργός της σύγχρονης στρατηγικής και των μεθόδων με τις οποίες σήμερα προσπαθούν τα κράτη να κερδίσουν τους πολέμους και οι επιχειρήσεις να κατατροπώσουν τους ανταγωνιστές τους, αλλά και εφαρμόζοντάς τις, άλλαξε τον τρόπο με τον οποίο οι γενιές των ανθρώπων επί σχεδόν 2.500 χρόνια έζησαν και αλληλεπίδρασαν στον κόσμο.

Όπως συμβαίνει με όλα τα γεγονότα που σηματοδοτούν οιζικές αλλαγές, ο Αλέξανδρος ανέβηκε στο θρόνο σε καιρούς ανήσυχους και κρίσιμους για τη Μακεδονία. Ο πατέρας του Φίλιππος Β' είχε μόλις δολοφονηθεί, οι ελληνικές πόλεις-κράτη που είχε κατακτήσει ο Φίλιππος ετοιμάζονταν να αποστατήσουν και η παντοδύναμη Περσική αυτοκρατορία ήθελε να επιτεθεί στην Ελλάδα και τη Μακεδονία.

Αφού επικράτησε στη μάχη της διαδοχής, στην τρυφερή ηλικία των είκοσι ετών, ο Αλέξανδρος έγινε βασιλιάς της Μακεδονίας και της Ελλάδας. Αυτό που έχει ενδιαφέρον είναι ότι ο Αλέξανδρος, για να μη δώσει στους Έλληνες την εντύπωση ότι είναι ο ηγέτης τους, ποτέ δεν αποκάλεσε τον εαυτό του «βασιλιά της Μακεδονίας και της Ελλάδας», αλλά απλώς «βασιλιά Αλέξανδρο». Πολύ γρήγορα η αυτοκρατορία του επεκτάθηκε από τα Βαλκάνια και την κεντρική Ευρώπη μέχρι τη νότια Ευρώπη, και από τη βόρεια Αφρική, σε όλη την Ασία, μέχρι τη βορειοδυτική Ινδία. Στην προσπάθειά του να γίνει κυρίαρχος του κόσμου από την Ελλά-

δα μέχρι «την άλλη μεριά του Ωκεανού» κατέκτησε πολλούς αρχαίους πολιτισμούς και αυτοκρατορίες: την Περσία, που κυριαρχούσε στην Ασία πάνω από τρεις αιώνες, την Αίγυπτο, τη Βαβυλώνα, την Ασσυρία και την Ινδία.

Ο Αλέξανδρος άλλαξε εντελώς το πρόσωπο της μάχης. Μέχρι τότε η διεξαγωγή του πολέμου είχε να κάνει με την κατά μέτωπο επίθεση, με τη μια παράταξη να επιτίθεται στην άλλη, σαν πεταλούδα που χτυπάει τα φτερά της στο γυαλί της λάμπας, μέχρις ότου ο μεγαλύτερος στρατός επικρατούσε. Ο Αλέξανδρος ήταν ο πρώτος στρατηγός που κατέδειξε πώς μια μικρότερη στρατιωτική δύναμη μπορούσε να υπερφαλαγγίσει μια μεγαλύτερη, χρησιμοποιώντας έξυπνες στρατηγικές και μεθόδους – σε περισσότερες από μία μάχης. Έδειξε τον τρόπο με τον οποίο μπορούσε κανείς να επικρατήσει απέναντι σε έναν αντίπαλο επιτιθέμενος στην κρισιμότερη θέση του, επιδεικνύοντας ποιο ήταν το κατάλληλο σημείο στο μέτωπο ή στα πλευρά του εχθρικού στρατεύματος. Και αυτό που είναι ίσως ακόμη πιο σημαντικό, απέδειξε ότι το κατάλληλο αυτό σημείο δεν ήταν απαραίτητα και το πιο αδύνατο, όπως θα μπορούσε κανείς να υποθέσει. Φανέρωσε τη σημασία της συγκέντρωσης πληροφοριών – και δεν εννοούμε τα βασανιστήρια ή τη δωροδοκία των ντόπιων, όπως ήταν η τακτική των Περσών – δηλαδή τη διασταύρωση πληροφοριών που έδιναν εμπειρογνώμονες σε διάφορους τομείς και τη σύνθεση των πληροφοριών αυτών.

Τι ήταν αυτό που έκανε τον Αλέξανδρο τόσο ξεχωριστό; Ένας από τους λόγους ήταν χωρίς αμφιβολία το γεγονός ότι ο πατέρας του είχε προσλάβει ως δάσκαλο του Αλέξανδρου ένα διακεκριμένο άνθρωπο των γραμμάτων. Ο δάσκαλος αυτός ήταν ο Αριστοτέλης. Με την καθοδήγηση του Αριστοτέλη, ο Αλέξανδρος έμαθε να αντιμετωπίζει με ευαισθησία τους λαούς και τον πολιτισμό τους, όπως κανείς ηγέτης πριν και πολλοί λίγοι μετά από εκείνον έκαναν. Αυτό το χαρακτηριστικό του αναδείχθηκε πολύτιμο. Καμία από τις κατεχόμενες χώρες δεν εξεγέρθηκε ποτέ. Όταν ο Αλέξανδρος χρειάστηκε να διπλασιάσει το εκστρατευτικό του σώμα, τριάντα χιλιάδες Πέρσες εθελοντές πολέμησαν εκούσια υπό τις διαταγές τους.

Ο Αλέξανδρος διέθετε τη ζηλευτή ικανότητα να εμψυχώνει τα στρατεύματά του για να αντεπεξέλθουν στις μεγαλύτερες των προκλήσεων, ενάντια στις πιθανότητες, όπως, για παράδειγμα, όταν χρειάστηκε να διασχίσουν το σκεπασμένο με χιόνια Ινδικό Καύκασο (Hindu Kush) στο

Αφγανιστάν και τα όρη των Ουριών στο Ιράν, στο τέλος του χειμώνα και στις αρχές της άνοιξης, να προελάσουν στη Σαχάρα και την Αραβική έρημο πεζοί ή έφιπποι ή να πολεμήσουν με στρατούς τέσσερις φορές μεγαλύτερους από το δικό τους. Πάντα πήγαινε μπροστά, ποτέ δε ζήτησε από τους στρατιώτες του να κάνουν κάτι που πρώτος ο ίδιος δεν ήταν διατεθειμένος να κάνει – πρώτος έπεφτε στη φωτιά της μάχης, πάντα εκεί που η μάχη ήταν πιο αμφίρροπη, πάντα έτοιμος να σώσει κάποιον συμπλεμιστή του, ανεξαρτήτως βαθμού.

Όταν ο Αλέξανδρος πέθανε στη Βαβυλώνα το 323 π.Χ., άφησε πίσω του πόλεις και πολιτισμούς που υπάρχουν ακόμη και σήμερα. Εκπροσωπεί την ίδρυση αυτοκρατοριών. Ήταν όλα όσα ελπίζει να είναι ο καλύτερος κατακτητής του κόσμου και έγινε πρότυπο για πολλούς ιδρυτές αυτοκρατοριών στην ιστορία.

Αυτό το βιβλίο γράφτηκε για όσους γοητεύονται από την ιστορία του Μεγάλου Αλεξανδρού και επιθυμούν να μάθουν πώς ο σπουδαίος αυτός στρατηλάτης έγινε πηγή έμπνευσης για το σημερινό κόσμο. Δεν αποτελεί εγκυλοπαιδική απαρίθμηση όλων των ανδραγαθημάτων του – αυτό θα ήταν πολύ μεγάλο εγχείρημα, άλλωστε πολλοί συγγραφείς πολύ πιο προκισμένοι από μένα διαθέτουν τα προσόντα για να αντεπεξέλθουν σε κάτι τέτοιο. Το βιβλίο αυτό είναι ηθελημένα επιλεκτικό όσον αφορά στα γεγονότα και στις καταστάσεις στα οποία δίνει έμφαση.

Ο Θουκυδίδης, ο μεγαλύτερος ίσως ιστορικός που έζησε ποτέ, περιέγραψε 2.500 σχεδόν χρόνια πριν το αναγνωστικό κοινό στο οποίο απευθύνεται το έργο του *Πελοποννησιακοί πόλεμοι*: «Οσοι ξεκάθαρα κατανοούν τα γεγονότα, αυτά που συνέβησαν στο παρελθόν, και αυτά (αφού η ανθρώπινη φύση έτοι είναι) που κάποια στιγμή με τον ίδιο ή άλλους τρόπους θα επαναληφθούν στο μέλλον». Το ιστορικό περιεχόμενο του βιβλίου αυτού κινείται σε πολύ πιο μετριοπαθείς τόνους: Υπάρχει για να μας υπενθυμίζει τα γεγονότα του παρελθόντος, ώστε να συνειδητοποιούμε ότι πολύ σπάνια ότι χαρακτηρίζουμε ως «επανάσταση» στον τρόπο που σκεφτόμαστε και προσεγγίζουμε τον κόσμο είναι πραγματικά καινούργιο.

Τέλος, ένας ακόμη στόχος του βιβλίου αυτού είναι να μεταδώσει στον αναγνώστη απόηχους της φωνής του Αλέξανδρου. Η υστεροφημία των μεγάλων αντρών καθιορίζεται από τα λόγια, όπως και από τα έργα τους. Ελάχιστοι, αν εξαιρέσουμε τους ιστορικούς και τους ακαδημαϊκούς, γνωρίζουν τι είπε ο Αλέξανδρος (ή τουλάχιστον τι διασώθηκε από γενιά σε γενιά ότι είπε). Όπου είναι δυνατόν έχω προσπαθήσει να δώσω απο-

σπάσματα από τα λόγια του, με την ελπίδα ότι, παρά τους αιώνες που μας χωρίζουν από εκείνον, οι αναγνώστες θα νιώσουν τον άνεμο της ιστορίας να φέρνει την ηχώ της φωνής του μέσα από τους αιώνες.

Ήταν το 336 π.Χ., 2.500 σχεδόν χρόνια πριν, όταν ο Μέγας Αλέξανδρος ανέβηκε στο θρόνο της Μακεδονίας μετά τη δολοφονία του πατέρα του, βασιλιά Φιλίππου Β' της Μακεδονίας.

Ο Φίλιππος πέθανε σε ηλικία σαράντα έξι ετών. Έγινε βασιλιάς της Μακεδονίας το 359 π.Χ. – τρία χρόνια πριν γεννηθεί ο Αλέξανδρος. Στα είκοσι τρία χρόνια της βασιλείας του, ολόκληρη σχεδόν η Ελλάδα είχε ενωθεί υπό την ηγεσία του, και η αυτοκρατορία του περιλάμβανε και τα εδάφη της σημερινής ευρωπαϊκής Τουρκίας. Ο Φίλιππος είχε κατακτήσει πολλές ελληνικές πόλεις-κράτη για να δημιουργήσει μια ενιαία δύναμη υπό τη δική του ηγεσία. Δύο από αυτές τις πόλεις-κράτη ήταν δημοκρατίες, άλλες ήταν ολιγαρχίες, η εξουσία δηλαδή βρισκόταν στα χέρια μιας αριστοκρατικής ελίτ, ενώ στις υπόλοιπες το καθεστώς ήταν ολοκληρωτικό. Ο Φίλιππος ποτέ δεν επέβαλλε την άμεση εξουσία του στις πόλεις αυτές ούτε δέχθηκε να στεφθεί βασιλιάς ολόκληρης της Ελλάδας. Πέθανε ως Φίλιππος, βασιλιάς της Μακεδονίας και «ηγεμών της Συμμαχίας» ή «αρχιστράτηγος» όλης της Ελλάδας.

Με την ιδιότητά του ως «αρχιστράτηγου» ένωσε όλες τις ελληνικές πόλεις υπό την ηγεσία του. Παρόλο που οι Πέρσες είχαν ηττηθεί ολοκληρωτικά από τους Έλληνες στη μάχη του Μαραθώνα το 490 π.Χ., εξακολουθούσαν να αποτελούν απειλή. Το 480 π.Χ. ο περσικός στρατός, υπό την ηγεσία του βασιλιά Ξέρξη, έσπειρε τον όλεθρο στην Ελλάδα, λεηλάτησε τα εδάφη της και ισοπέδωσε τα μεγαλύτερα μνημεία της – ακόμη και το ναό της Αθηνάς στην Ακρόπολη. Οι Έλληνες για μια ακόμη φορά νίκησαν το 480 π.Χ. σε μια ναυμαχία, όπου οι Αθηναίοι παγίδευσαν τους αφελείς Πέρσες στον κόλπο της Σαλαμίνας, καθώς και την επόμενη χρονιά όπου οι... στεριανοί Σπαρτιάτες ηγήθηκαν των ελληνικών συμμαχικών δυνάμεων στη μάχη των Πλαταιών.

Παρόλο που οι πόλεις-κράτη της αρχαίας Ελλάδας αντιπαθούσαν και αντιμετώπιζαν με δυσπιστία η μια την άλλη και υπήρχαν δύο συνασπισμοί από πόλεις-κράτη που μάχονταν μεταξύ τους στον Πελοποννησιακό πόλεμο που διήρκεσε είκοσι επτά χρόνια, από το 431 ως το 404 π.Χ., ο Φίλιππος γνώριζε ότι οι περισσότερες από αυτές θα συμμαχούσαν ενάντια στον κοινό εχθρό, την Περσία. Έτσι, παρά το γεγονός ότι είχε κα-

τακτήσει το μεγαλύτερο μέρος της Ελλάδας, ο Φίλιππος ο πολιτικός το 338 π.Χ. ζήτησε ταπεινά από τις πόλεις-κράτη να ενωθούν υπό την εξουσία του ως «αρχιστράτηγον» σε έναν επικείμενο ιερό πόλεμο ενάντια στην Περσία, για να πάρουν εκδίκηση για όλες εκείνες τις ιερόσυλες πράξεις που διαπράχθηκαν από τους Πέρσες σε ελληνικό έδαφος. Δύο χρόνια μετά ήταν νεκρός.

Χωρίς καμιά αμφιβολία ο Αλέξανδρος δε θα είχε καταφέρει να βασιλέψει σε ολόκληρη την Ελλάδα, να κατακτήσει την Περσία, να φθάσει μέχρι τα βάθη της Ασίας στην Ινδία και να μείνει στην ιστορία ως Μέγας Αλέξανδρος αν δεν υπήρχε –και μιλώ τόσο κυριολεκτικά, όσο και μεταφορικά– ο Φίλιππος, ένας από τους πιο έμπειρους γνώστες της πολεμικής τακτικής στον αρχαίο κόσμο. Ο Φίλιππος, εμπνευσμένος από το έργο του Θηβαίου Επαμεινώνδα, έβαλε αποφασιστικό τέλος στην παράλογη κατά μέτωπο επίθεση, που αποτελούσε μέχρι τότε την τακτική επίθεσης ενός στρατού ανεξαρτήτως της δύναμής του. Από την άλλη, ο Αλέξανδρος δεν ήταν ένας ανάξιος καρπωτής της κληρονομιάς του πατέρα του. Ο Αλέξανδρος υπήρξε ο μεγαλύτερος σχεδιαστής στρατηγικής και της πολεμικής τακτικής που έζησε ποτέ.

Δημιουργώντας τις συνθήκες για έναν αήττητο στρατό

Ο Φίλιππος ένωσε χιλιάδες στρατιώτες προκειμένου να λειτουργήσουν ως μια αυτόνομη, πειθαρχημένη, άρτια εκπαιδευμένη και οργανωμένη μονάδα. Βελτίωσε την οργάνωση του μακεδονικού ιππικού σώματος. Κατά την περίοδο ομηρίας του στη Θήβα (όπου παρέμεινε για να βεβαιωθεί ότι οι δύο μεγαλύτεροι αδερφοί του δε θα αποτελούσαν απειλή για τον ίδιο μετά τη δολοφονία του πατέρα του βασιλιά Αμύντα από τη μητέρα και το γαμπρό του) μελέτησε τους ελιγμούς του ιππικού του Θηβαίου βασιλιά Επαμεινώνδα. Ο Φίλιππος βρέθηκε στη Θήβα αμέσως μετά τη μάχη των Λεύκτρων, όπου ο Επαμεινώνδας, ένας από τους μεγαλύτερους στρατηγούς του αρχαίου κόσμου, ηγήθηκε του θηβαϊκού στρατού και πέτυχε συντριπτική νίκη ενάντια στη Σπάρτη, βάζοντας έτσι τέλος στην απόλυτη τριαντακονταετή κυριαρχία της Σπάρτης στην υπόλοιπη Ελλάδα μετά τον Πελοποννησιακό πόλεμο.

Ο Φίλιππος μυήθηκε από τους Θηβαίους πολεμιστές στον τρόπο που ο Επαμεινώνδας είχε οργανώσει το ιππικό του σε μια ενιαία μονάδα και

πώς η μονάδα αυτή λειτουργούσε στο πεδίο της μάχης. Μέχρι τη μάχη των Λεύκτρων, το ιππικό λειτουργούσε ως μια ομάδα αυτόνομων ιππέων που συμπλέκονταν με το πεζικό ή το ιππικό του εχθρού ως άτομα – όχι στα πλαίσια μιας συντονισμένης μονάδας. Όπως η Θήβα, που είχε μακρά παράδοση στην εκτροφή αλόγων και στην ιππική τέχνη, και η Μακεδονία διέθετε ανάλογη παράδοση. Τα μακεδονικά άλογα, κατά σύμπτωση, ήταν εκπαιδευμένα στον έλεγχο –να ελίσσονται, δηλαδή, στα κακοτράχαλα ορεινά εδάφη– και όχι στην ταχύτητα, όπως τα περσικά άλογα.

Ο Φίλιππος ήταν ένθερμος θαυμαστής των συγγραμμάτων του Ξενοφώντα, ιστορικού, φιλοσόφου και στρατηγού, ο οποίος είχε στο παρελθόν ηγηθεί εκείνων που έμειναν στην ιστορία ως οι «Μύριοι» (δέκα χιλιάδες). Η πολύπλευρη συνεισφορά του Ξενοφώντα στην τέχνη του πολέμου περιλάμβανε και την ιδέα για το σχεδιασμό και την εκτέλεση της υποχώρησης (δείτε το Κεφάλαιο 2), και θα δούμε πώς ο Φίλιππος και ο Αλέξανδρος χρησιμοποίησαν τις ιδέες του Ξενοφώντα για την υποχώρηση σε διάφορες μάχες, ωρίως στη μάχη της Χαιρώνειας.

Ο Ξενοφών έγραψε δύο ακόμη βιβλία που επηρέασαν βαθύτατα τον Φίλιππο. Το ένα, *Περὶ Ιππικῆς*, αναφερόταν με λεπτομέρειες στην εκτροφή και φροντίδα των αλόγων, ενώ παράλληλα αποτελούσε επιτομή για το ντρεσάρισμά τους. Το άλλο πραγματευόταν τα πλεονεκτήματα που προέκυπταν από τον καταμερισμό της εργασίας. Περιγράφοντας τη λειτουργία ενός ελληνικού εργοστασίου υποδημάτων, ο Ξενοφών έγραψε το 370 π.Χ.: «Ἐκείνος που ασχολείται αποκλειστικά με μια εξαιρετικά εξειδικευμένη εργασία είναι δεδομένο ότι θα τη διεκπεραιώσει όσο το δυνατόν καλύτερα» – πάνω από 2.000 χρόνια πριν η βιομηχανική επανάσταση είχε ασπαστεί ολόψυχα τη θεωρία της εξειδικευμένης εργασίας.

Έχοντας κατά νου τις οδηγίες του Ξενοφώντα, ο Φίλιππος χώρισε το ιππικό του σε ξεχωριστές μονάδες, με την κάθε μια να ειδικεύεται σε μια συγκεκριμένη αποστολή. Η ανώτερη τάξη των ιππέων ήταν η μονάδα των Εταίρων. Όπως γινόταν με τους Ευρωπαίους ιππότες του Μεσαίωνα, οι Εταίροι φορούσαν μια μπρούντζινη περικεφαλαία με φούντα από τρίχες αλόγου, ένα μπρούντζινο φοιλιδωτό θώρακα ή μια πανοπλία που κάλυπτε το σώμα από το λαιμό μέχρι τη μέση και μακριές περικνημίδες που τύλιγαν το πόδι από τα δάχτυλα μέχρι το γόνατο. Κάθε ένας από τους Εταίρους ήταν οπλισμένος με μια ελαφριά ξύλινη ασπίδα επενδυμένη με δέρμα, ένα μακρύ δόρυ και ένα κυρτό σπαθί, την «κοπίδα». Τα

άλογα ήταν, επίσης, καλυμμένα με τμήματα πανοπλίας που προστάτευαν το κεφάλι και το στήθος. Παρόλο που κάποιες από τις μονάδες των Εταίρων περιλάμβαναν ευγενείς, στους οποίους ο Φίλιππος είχε παραχωρήσει κάποια φέονδα ως αναγνώριση για τις υπηρεσίες τους, οι περισσότεροι από τους ιππείς ήταν μέλη οικογένειας ευγενών ή επαγγελματίες ιππείς στην υπηρεσία των ευγενών-γαιοκτημόνων. Γεννήθηκαν μύθοι, παρόμοιοι με εκείνους που αναφέρονταν στους ιππότες του βασιλιά Αρθούρου, για το θάρρος, την ανδρεία και τον ιπποτισμό των Εταίρων.

Η εκπαίδευση των επίλεκτων του σώματος των Εταίρων

Κάθε ένας από τους Εταίρους είχε στην υπηρεσία του μέχρι τρεις ακόλουθους. Ο Φίλιππος είχε οργανώσει έτσι τη δομή του τάγματος των Εταίρων, ώστε οι ακόλουθοι να χρησιμοποιούνται ως μαθητευόμενοι που μυούνταν στην τέχνη των Εταίρων από την ηλικία των επτά ετών. Με τη φήμη που είχε αποκτήσει το σώμα των Εταίρων σε ολόκληρη τη χώρα, υπήρχαν πάντα περισσότεροι υποψήφιοι για μια θέση ακολούθου από δύο οικογένειες. Ένας ακόλουθος κουβαλούσε την ασπίδα του Εταίρου στο πεδίο της μάχης και, αφού ολοκλήρωνε τη μαθητεία του στην τέχνη του πολέμου, την πολιτική και τη διπλωματία, γινόταν και ο ίδιος Εταίρος. Όλοι οι διοικητές του στρατού και οι στρατηγοί, όπως και αξιωματούχοι του κράτους, στη Μακεδονία εκλέγονταν από την τάξη των Εταίρων. Υπήρχαν περί τους δύο χιλιάδες Εταίρους ανά πάσα στιγμή σε ολόκληρη τη Μακεδονία, οι οποίοι υπηρετούσαν σε οκτώ ίλες ιππικού με διακόσιους πενήντα ιππείς η κάθε μία. Η τακτική των Εταίρων στη μάχη με τις ξαφνικές επιθέσεις έκρινε το αποτέλεσμα σχεδόν κάθε μάχης που έδωσε ο Φίλιππος και στη συνέχεια ο Αλέξανδρος.

Το επόμενο τάγμα ήταν εκείνο του θεσσαλικού ιππικού σώματος. Η βασιλική οικογένεια της Θεσσαλίας, ενός λαού που κατοικούσε νότια της Μακεδονίας, όπως και η βασιλική οικογένεια της Μακεδονίας, είχε τις οικείες της στον Έλληνα ημίθεο Ήρακλή, και έτσι οι Θεσσαλοί θεωρούσαν τον εαυτό τους όχι και πολύ μακρινά ξαδέρφια των Μακεδόνων. Η Θεσσαλία είχε μακρά ιστορία συμμαχίας με τη Μακεδονία και το ιππικό της, που ήταν ισάριθμο του σώματος των Εταίρων, πολεμούσε πάντα στο πλευρό τους. Οι Θεσσαλοί που απάρτιζαν το θεσσαλικό ιππικό ήταν ευγενείς, το ίδιο ανδρείοι και γενναίοι στο πεδίο της μάχης με τους Μακεδόνες ξάδερφούς τους.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

ΜΠΡΟΣΤΑ ΣΤΟ ΜΕΓΑΛΕΙΟ

Εκείνη τη νύχτα η Μεσόγειος γέννησε καταιγίδες. Θυελλώδεις άνεμοι έσπειραν στο πέρασμά τους την καταστροφή. Ακόμη και το γειτονικό Αιγαίο αναδευόταν καθώς η καταιγίδα στρεφόταν βόρεια και όργωνε το εσωτερικό της Ελλάδας και της Μακεδονίας. Στη βασιλική πρωτεύουσα της Μακεδονίας, την Πέλλα, ενώ οι άνεμοι έδερναν τους τοίχους του παλατιού, μέσα σε αστραπές και κεραυνούς η βασιλισσα Ολυμπιάδα γέννησε ένα αγοράκι τις πρώτες ώρες της 26ης Ιουλίου του 356 π.Χ. Του έδωσαν το όνομα Αλέξανδρος Γ'. Κάποια μέρα θα τον αποκαλούσαν Μέγα Αλέξανδρο.

Με το πρώτο φως της αυγής η καταιγίδα κόπασε και ο άντρας της βασιλισσας Ολυμπιάδας Φίλιππος ο Β' ετοιμαζόταν για μια εντυπωσιακή εισβολή στην ελληνική παραλιακή πόλη Ποτίδαια στα παραλία του Αιγαίου. Ο Φίλιππος και τα στρατεύματά του όλο το βράδυ δέχονταν τα μανιασμένα χτυπήματα της καταιγίδας, την ώρα που ετοιμάζονταν για την επίθεση. Κατά μήκος της ακτής, η θύελλα γκρέμισε δέντρα, χτύπησε πλεούμενα και έθαψε σπίτια κάτω από μέτρα άμμου. Άλλα δεν έριξε το ηθικό των Μακεδόνων. Παρόλο που είχαν μουσκέψει από τη δυνατή βροχή, ήταν έτοιμοι στις θέσεις τους για την επίθεση και κατέλαβαν την πόλη μέσα σε λίγα μόνο λεπτά. Κανένας Έλληνας στρατιώτης έχων σώας τας φρένας δε θα τα έβαζε με ένα στρατό τόσο αποφασισμένο.

Την ίδια περίπου ώρα που ο Φίλιππος καταλάμβανε την Ποτίδαια εκείνο το πρωινό, ο επικεφαλής στρατηγός του Παρμενίωνας κατατρόπωνε τις ενωμένες δυνάμεις των Παιώνων και των Ιλλυριών – δύο ισχυρών κρατών που αντιστοιχούν στις σημερινές Σερβία και Αλβανία. Και σαν να μην ήταν αρκετές αυτές οι συμπτώσεις εκείνη τη μέρα, στη νότια

Ελλάδα, στη μικρή πόλη Ολυμπία, τα áλογα του Φιλίππου κέρδισαν στο πρώτο και σημαντικότερο αγώνισμα στους Πανελλήνιους αγώνες (που σήμερα ονομάζονται Ολυμπιακοί Αγώνες), στις αρματοδομίες. Η νίκη εκείνη ήταν τόσο μνημειώδης όσο και το χρυσό μετάλλιο του Τζέσι Όουεν στους Ολυμπιακούς του 1936 στο Βερολίνο, ενώπιον του Αδόλφου Χίτλερ, αφού οι Έλληνες για χρόνια δε θεωρούσαν τους Μακεδόνες Έλληνες (και την εποχή εκείνη στους αγώνες λάβαιναν μέρος μόνο Έλληνες) και τη Μακεδονία ως περιοχή που δεν είχε να προσφέρει τίποτα παρεκτός ξυλεία για τα ελληνικά πλοία. Επιτρέποντας στον Φίλιππο να συμμετάσχει στους αγώνες, οι Έλληνες έδειχναν ότι είναι έτοιμοι να αναγνωρίσουν τους Μακεδόνες ως Έλληνες. Δεν είχαν βέβαια και άλλη επιλογή, αφού η Μακεδονία του Φιλίππου είχε αναδειχθεί η ισχυρότερη δύναμη στον κόσμο μετά την παντοδύναμη Περσική αυτοκρατορία.

Βασιλικά γεννητούρια

Μέρες με τέτοιους οιωνούς ήταν σπάνιες για το μικρό κράτος της Μακεδονίας. Οι στρατιωτικές επιτυχίες ήταν σημαντικές, η νίκη στους αγώνες εντυπωσιακή, αλλά ο λόγος για τον οποίο κάθε Μακεδόνας περπατούσε με ένα πλατύ χαμόγελο στο πρόσωπό του και βήμα ανάλαφρο ήταν η γέννηση του Αλέξανδρου, που έδινε διάδοχο στο μακεδονικό θρόνο. Παρόλο που ο Φίλιππος ήταν μόλις είκοσι επτά χρόνων όταν γεννήθηκε ο Αλέξανδρος, η γέννηση ενός διαδόχου ήταν γεγονός υψηστης σημασίας σε μια χώρα όπου όλοι σχεδόν οι ηγεμόνες είχαν βρει ξαφνικό και βίαιο θάνατο, με ένα στιλέτο στην καρδιά.

Η ιστορία δεν είχε φανεί καλή με τη Μακεδονία τις προηγούμενες δεκαετίες. Η χώρα είχε αλλάξει τρεις βασιλείς μέσα σε δέκα χρόνια. Πρώτος δολοφονήθηκε ο πατέρας του Φιλίππου, ο βασιλιάς Αμύντας, μετά ο μεγάλος αδερφός του, και τέλος, ο επόμενος στη σειρά αδερφός σκοτώθηκε στο πεδίο της μάχης. Έτσι, τα γεγονότα που περιέβαλλαν τη γέννηση του Αλέξανδρου έριχναν μια σπάνια αχτίδα χαράς στους πολίτες της Μακεδονίας. Οι εορτασμοί που ακολούθησαν τη γέννηση του Αλέξανδρου ήταν μια εκδήλωση της επιθυμίας και της θέλησής τους να υπερνικήσουν τις σκοτεινές δυνάμεις του κακού.

Στην Πέλλα, οι πολίτες, που περιμεναν την άφιξη του βασιλιά και του μακεδονικού στρατού, ξεχύθηκαν στους δρόμους πανηγυρίζοντας. Η

Πέλλα είχε λεωφόρους με τρεις λωρίδες που τη διέσχιζαν από βορρά μέχρι νότο και συνέδεαν το παλάτι με την Αγορά, την κεντρική δηλαδή πλατεία της πόλης, όπου είχε στηθεί το γλέντι. Δρόμοι διασταυρώνονταν με τις λεωφόρους, χωρίζοντας την πόλη σε τετράγωνα που είχαν σημαιοστολιστεί για να εορταστούν τα βασιλικά γεννητούρια. Άρματα που αντιπροσώπευαν τους δώδεκα Ολύμπιους θεούς είχαν συγκεντρωθεί στην Αγορά. Σε κάθε γωνία της Αγοράς υπήρχε ένα ιερό με επίχρυσο θόλο, όπου αυλικοί πρόσφεραν στο πλήθος μηλίτη και δυνατό κρασί.

Αργότερα την ίδια μέρα, ο Φίλιππος μπήκε στην Πέλλα με το νικηφόρο στρατό του. Καθώς προχωρούσε έφιππος στην κεντρική λεωφόρο, με την μπρούντζινη περικεφαλαία του με φούντα από τρίχες αλόγου στο ένα χέρι και τα χαλινάρια στο άλλο, οι υπήκοοί του τον συνέχαιραν και τον επευφημούσαν με ζητωκραυγές. Ο ήλιος που έδυε στραφτάλιζε στο καταπράσινο γρασίδι της λεωφόρου, κάνοντάς το να λαμπυρίζει σαν ακριβό περσικό χαλί.

Η γέννηση ενός παιδιού της βασιλικής οικογένειας προκαλεί μια σειρά τελετουργιών. Αμέσως μόλις έφτασε ο Φίλιππος στο παλάτι, που βρισκόταν στην κορυφή ενός κατάφυτου λόφου, έβαλε τα επίσημα ενδύματά του. Συνοδευόμενος από τη γυναικά του με το νεογέννητο στην αγκαλιά της, ανέβηκε στη φωταγωγημένη με πυρσούς ταράτσα για να παρουσιάσει τον Αλέξανδρο στους υπηκόους του. Ο συννεφιασμένος νυχτερινός ουρανός χανόταν πίσω από το παλάτι, στα ήρεμα νερά του Θερμαϊκού κόλπου.

Σε μια σκηνή που θύμιζε την Ιλιάδα, ο Φίλιππος σήκωσε το γιο του ψηλά προς την κατεύθυνση του Ολύμπου και προσευχήθηκε στον Δία και στους υπόλοιπους θεούς. Όπως ο Έκτορας προσευχήθηκε στον Δία ζητώντας του να τον κάνει τον πιο δοξασμένο ανάμεσα στους Τρώες, να του δώσει γενναιότητα και δύναμη για να βασιλέψει στην Τροία, έτσι κι ο Φίλιππος προσευχήθηκε για τη δόξα, τη ρώμη και τη δύναμη του Αλέξανδρου – για να βασιλέψει σε όλη την Ελλάδα. Και, όπως ο Έκτορας, προσευχήθηκε να λένε όλοι οι άνθρωποι ότι «ήταν καλύτερος από τον πατέρα του».

Οι Μακεδόνες πίστευαν ότι οι βασιλείς τους ήταν απόγονοι των θεών οι οποίοι ζούσαν στην κορυφή του Ολύμπου που, όταν η ατμόσφαιρα ήταν καθαρή, φαινόταν από την Πέλλα. Ο οίκος των Τεμενιδών, της δυναστείας των Μακεδόνων μοναρχών, δεν ήταν γηγενείς Μακεδόνες, αλλά ζούσαν στη Μακεδονία από το 650 π.Χ., όταν ο Περδίκκας Α' ήρθε από την ελληνική πόλη Άργος και ξεκίνησε τη βασιλεία των Αργειαδών. Οι Τεμενιδείς είχαν τις ρίζες τους στο γιο του Δία Ήρακλή. Η ξένη προέλευση της δυνα-

στείας έκανε τους εκπροσώπους της να αποστασιοποιούνται από τις μικρο-πρεπείς διαμάχες των διαφόρων φυλών που κατοικούσαν στη Μακεδονία και η θεϊκή καταγωγή τους να υπερέχουν. Μεγάλο μέρος του σεβασμού των Μακεδόνων προς τους βασιλείς τους οφειλόταν στο θαυμασμό για τις ικανότητες και τα ανδραγαθήματά τους ως μονάρχες, αλλά η αφοσίωσή τους στη σχέση των βασιλιάδων τους με τους θεούς. Στην πραγματικότητα αντιμετώπιζαν το μονάρχη τους ως θεό.

Οι Μακεδόνες μονάρχες ενίσχυαν τους μύθους που περιέβαλλαν την καταγωγή τους. Ερμήνευαν κάθε οιωνό έτσι ώστε να τονίζουν και να προβάλλουν τη θεϊκή τους καταγωγή – και οι χρονογράφοι της εποχής ήταν παραπάνω από πρόθυμοι να συμμορφωθούν με τις επιθυμίες τους αυτές. Γι' αυτό, το βράδυ εκείνο, όταν ο Φίλιππος στάθηκε εκεί ψηλά στο μπαλκόνι που στηρίζόταν σε δωρικούς και ιωνικούς κίονες, αναφέρθηκε στην καταστροφή του ναού της Αρτέμιδος, της θεάς που προστάτευε τις γεννήσεις, που είχε συντελεστεί την προηγούμενη νύχτα. Ο ναός, που βρισκόταν σε μια απόκρημνη κορυφή ενός βουνού κοντά στην πόλη της Εφέσου, στη σημερινή δυτική Τουρκία, είχε χτυπηθεί από κεραυνό κατά τη διάρκεια της οδυμητικής καταιγίδας. Ο μεγάλος ξύλινος ναός που θεωρείτο ένα από τα θαύματα του αρχαίου κόσμου κάηκε ολοσχερώς.

Οι ιερείς του ναού είχαν τρέξει στην πόλη διακηρύσσοντας ότι η καταστροφή του ναού συμβόλιζε τη γέννηση του ανθρώπου που θα προκαλούσε την πτώση της Περσικής αυτοκρατορίας, που ήταν τότε η μεγαλύτερη αυτοκρατορία στον κόσμο και προαιώνιος εχθρός της Ελλάδας. Ο Φίλιππος ανήγγειλε στο πλήθος ότι ο άνθρωπος εκείνος βρισκόταν εκεί, μέσα στα χέρια του, και εκείνοι ξέσπασαν σε ξέφρενες ζητωκραυγές. Αργότερα, ακόμη και ο ιστορικός Πλούταρχος αναφέρθηκε στην προπαγάνδα του Φίλιππου σχετικά με τη θεϊκή παρέμβαση. Έγραψε ο Πλούταρχος: «Δεν είναι απορίας άξιο ότι καταστράφηκε ο ναός της Αρτέμιδος, αφού όλοι οι θεοί ήταν απασχολημένοι με τη γέννηση του Αλέξανδρου».

Ο Αλέξανδρος ήταν δεκατριών ετών όταν ο Φίλιππος αποφάσισε ότι ο γιος του χρειαζόταν παιδεία επιπέδου πολύ υψηλότερου από εκείνο που προσφερόταν από το συνηθισμένο συνονθύλευμα γλωσσολόγων, γραμματικών, ποιητών και γυμναστών, οι οποίοι είχαν μέχρι τότε αναλάβει την εκπαίδευσή του. Ο Φίλιππος, έχοντας προσωπική πείρα από τη διδασκαλία κορυφαίων διδασκάλων κατά την περίοδο της ομηρίας του στη Θήβα, ήθελε για

το γιο του έναν παιδαγωγό ο οποίος δε θα του πρόσφερε απλώς καλή μόρφωση, αλλά θα τον προετούμαζε ώστε να είναι σε θέση να λύσει οποιαδήποτε προβλήματα θα αντιμετώπιζε ως βασιλιάς στο μέλλον. Δεν ήθελε δηλαδή να διδαχθεί ο Αλέξανδρος συνηθισμένες απαντήσεις σε κοινά ερωτήματα· ήθελε ο γιος του να εφοδιαστεί με τις βάσεις που θα του επέτρεπαν να προσεγγίσει και να αντιμετωπίσει τα προβλήματα που θα ανέκυπταν στην πορεία. Εξίσου σημαντικό ήταν να κατανοήσει ο Αλέξανδρος τα όρια των σωματικών και πνευματικών του δυνατοτήτων. Όπως θα έλεγε και ο τραγικός ποιητής Σοφοκλής, χρειαζόταν ένα δάσκαλο που θα ήταν για το νεαρό πρίγκιπα «η καθοδήγηση του πηδαλίου και η συγκράτηση του χαλινού». Τέλος, χρειαζόταν ένα δάσκαλο που θα υπερείχε των πνευματικών δυνατοτήτων του Αλέξανδρου – ένα δάσκαλο που θα ήταν σε θέση να δει όχι μόνο δύο πλευρές ενός ζητήματος πιο γρήγορα από το μαθητή του, αλλά έξι, ίσως και περισσότερες.

Ο Φίλιππος έβγαλε από σχετική αφάνεια τον Αριστοτέλη για να γίνει αυτός ο δάσκαλος. Ο Αριστοτέλης ήταν Μακεδόνας, είχε γεννηθεί στα Στάγειρα. Η οικογένειά του ήταν πολύ γνωστή στη βασιλική οικογένεια της Μακεδονίας· ο πατέρας του ήταν γιατρός του πατέρα του Φιλίππου Αμύντα. Ο Αριστοτέλης είχε προσφάτως παραγκωνισθεί στη διαδικασία επιλογής επικεφαλής της Ακαδημίας του Πλάτωνα, όπου είχε μαθητεύσει και διδάξει τα προηγούμενα εύκοσι χρόνια, και ζούσε μια άνετη ζωή στο στέρεφο από πνευματική άποψη νησί της Λέσβου. Δέχθηκε αμέσως τη θέση του παιδαγωγού του Αλέξανδρου.

Ο Αριστοτέλης έφθασε στη Μακεδονία σε μια εποχή πολιτιστικής άνθισης και λογοτεχνικής ακμής. Η σχολή του παλατιού χτίστηκε για εκείνον στο προάστιο της Μίεζας, σε ένα λόφο έξω από τη μακεδονική πρωτεύουσα. Η σχολή από τη μια πλευρά πρόσφερε πανοραμική θέα του Θερμαϊκού κόλπου, όπου φαίνονταν να λικνίζονται τα ψηλόβλιγνα κατάρτια από τις τριώροφες τριήρεις, από την άλλη πλευρά, έβλεπε σε καταπράσινες εκτάσεις. Η Μίεζα τις περισσότερες μέρες ήταν εικόνα ηλιόλουστης γαλήνης, με λιθόστρωτα δρομάκια και σκιερά στενά, όπου ομάδες σπουδαστών συζητούσαν για την περσική ποίηση και τα ελληνικά δραματικά έργα. Βοτανικοί και ζωολογικοί κήποι είχαν δημιουργηθεί γύρω από τη σχολή, για να καλλιεργήσουν το ενδιαφέρον του Αλέξανδρου για την επιστήμη της βιολογίας.

Ο Φίλιππος είχε ήδη δώσει επαγγελματική μορφή στο τάγμα των Εταίρων, από όπου προέρχονταν οι στρατηγοί και διοικητές του. Η σχο-

λή της Μίεζας, πίστευε ο Φίλιππος, ήταν το φυτώριο από όπου θα ξεπηδούσαν οι μελλοντικές γενιές των Εταίρων. Για το λόγο αυτό ζήτησε από τους Μακεδόνες ευγενείς να στείλουν τους γιους τους που ήταν συνομήλικοι με τον Αλέξανδρο να σπουδάσουν μαζί του στη Μίεζα. Η σχολή ήταν σχεδιασμένη ώστε να προσφέρει στρατιωτική, καθώς και πολιτιστική και φιλοσοφική παιδεία. Πάνω από όλα, όμως, σκοπός της σχολής εκείνης ήταν να προετοιμάσει τη στρατιωτική και πολιτική ελίτ που θα κυβερνούσε μια μέρα τη Μακεδονία και τα εδάφη της.

Ως μελλοντικοί ηγέτες της Μακεδονίας, οι μαθητές αυτοί έπρεπε να προετοιμαστούν για να δώσουν λύση σε περίπλοκα, δυσνόητα και αποβλεπτικά προβλήματα, μια λύση που δε θα ήταν οφθαλμοφανής, δε θα προερχόταν από κάποιον σαφώς καθορισμένο τομέα ή ειδικότητα. Έπρεπε να είναι σε θέση να σκέφτονται βασισμένοι στις δικές τους δυνάμεις, να παίρνουν δύσκολες αποφάσεις, να αναγνωρίζουν κοινά μοτίβα σε διαφορετικούς τύπους προβλημάτων, να ερευνούν γεγονότα που θα στηρίζουν ή θα αναιρέσουν τις υποθέσεις τους, να αντλούν από τη δική τους γνώση και από τη γνώση των άλλων και να συνεργάζονται για να οραματιστούν και να διαμορφώσουν το μέλλον της πατρίδας τους.

Για να είναι σίγουρος ότι οι μαθητές αυτοί δε θα μεγάλωναν έχοντας μια στενόμυναλη άποψη για τον κόσμο, κάλεσε στη σχολή της Μίεζας δασκάλους, ποιητές, καλλιτέχνες και επιστήμονες από την Αίγυπτο και άλλους, εξόριστους από την Περσία. Πολύ λίγες μαρτυρίες έχουν σωθεί για την εποχή που δίδασκε ο Αριστοτέλης στη Μίεζα, μπορούμε όμως να φανταστούμε ότι είχε σχεδιάσει ένα ακαδημαϊκό πρόγραμμα που εισήγαγε τους μαθητές του στον επιλεγμένο τομέα εξειδίκευσης προσφέροντας ταυτόχρονα μια γενικότερη επαφή με διάφορους τομείς της παιδείας, ούτως ώστε ο Αλέξανδρος και οι συμμαθητές του να είναι σε θέση να αντεπεξέλθουν απόλυτα σε οποιοδήποτε ζήτημα στρατιωτικής ή κυβερνητικής φύσης, κοινωνικής πολιτικής και δικαιοσύνης που θα έπρεπε να χειριστούν ως μελλοντικοί ηγέτες της Μακεδονίας. Ο λόγος που μας κάνει να πιστεύουμε με βεβαιότητα ότι ο Αλέξανδρος ήρθε σε επαφή με διάφορους επιστημονικούς κλάδους υπό την καθοδήγηση του Αριστοτέλη είναι το γεγονός ότι στις εκστρατείες του επεδείκνυε τεράστιο ενδιαφέρον για όλες τις επιστήμες. Γνωρίζουμε ακόμη ότι, από όλους τους παιδαγωγούς της Αθήνας, ο Αριστοτέλης ήταν εκείνος που έδειχνε το μεγαλύτερο ενδιαφέρον για διαφορετικές μεταξύ τους επιστήμες. Και όχι μόνο απλό ενδιαφέρον, αλλά μια βαθιά κατανόηση – σε αυτόν απο-

δίδονται γύρω στα εκατόν πενήντα συγγράμματα με θέματα που ποικίλουν από τη μετεωρολογία και τη μεταφυσική μέχρι τη φυσική και τις πολιτικές επιστήμες. Υπάρχει ένα διάσημο απόφθεγμα από τον Έλληνα ποιητή του 7ου αιώνα Αρχίλοχο ότι «η αλεπού γνωρίζει πολλά πράγματα, ο σκαντζόχοιρος ένα και σημαντικό». Ο Αριστοτέλης θεωρείτο αλεπού, ένας από τους πιο πολυμαθείς σοφούς της εποχής του, με γνώσεις σε τομείς πολύ διαφορετικούς μεταξύ τους, όπως η πολιτική και η ερμηνεία των ονείρων, ενώ ο δάσκαλός του Πλάτων ήταν... ο σκαντζόχοιρος, με ένα μόνο μεγάλο πάθος, την πεποίθηση ότι η εξουσία πρέπει να ασκείται από πολιτικούς-φιλόσοφους.

Εκπαιδεύοντας το μυαλό να σκέφτεται

Στη Μίεζα το μυαλό του Αλέξανδρου εκπαιδεύτηκε να εντοπίζει γεγονότα και μοτίβα, να τα αναζητά σε διάφορες πηγές, μέρη και ανθρώπους, ώστε να είναι σε θέση να διαμορφώνει συμπεράσματα που οδηγούν σε λύσεις των προβλημάτων. Μια από τις χαρακτηριστικές ιδιότητες του Αλέξανδρου ήταν η ικανότητά του να συλλέγει πληροφορίες για μια συγκεκριμένη περιοχή από ποικίλες πηγές, μετεωρολόγους, γεωπόνους, βιτανολόγους, ζωολόγους, τεχνικούς, υδρολόγους, ιστορικούς, ακόμη και σοφιστές, που συγκαταλέγονταν στην ακολουθία του, και στη συνέχεια να συνθέτει τις πληροφορίες αυτές για να συγκροτήσει μια ολοκληρωμένη άποψη για το ποια ήταν η κατάλληλη χρονική στιγμή για την εισβολή, πόσα στρατεύματα θα έπρεπε να διατηρήσει στην περιοχή και πώς η συγκεκριμένη περιοχή θα μπορούσε να διευκολύνει το επόμενο στάδιο της εκστρατείας του.

Δε συμβουλευόταν όμως μόνο τους ειδικούς του για να διασταυρώνει τέτοιες πληροφορίες με όσα είχε ήδη στο μυαλό του, κατανοούσε επιπλέον ότι καμιά περίπλοκη ανάλυση δεν μπορούσε να αντικαταστήσει τη γνώση που ενυπήρχε σε κάποιον που είχε άμεση σχέση με την περιοχή που ο Αλέξανδρος επιχειρούσε να κατακτήσει ή με το πρόβλημα που προσπαθούσε να λύσει. Ο Αλέξανδρος συχνά παρέβλεπε τις συμβουλές των ειδικών του για το δρομολόγιο που ήταν καλύτερο να ακολουθήσουν οι στρατιώτες του για να περάσουν κάποια κορυφογραμμή, για παράδειγμα, και επέλεγε να ακολουθήσει τις οδηγίες ενός ντόπιου βοσκού, που η οικογένειά του βοσκούσε δεκαετίες ολόκληρες τα πρόβατά της

εκεί, επομένως γνώριζε κάθε γωνιά, κάθε μονοπάτι, κάθε σπηλιά του βουνού.

Σχετικό με αυτή του την αναζήτηση πληροφοριών σε διάφορες πηγές, για να καταλήξει στο συμπέρασμα που θα του έδινε τη λύση, ήταν το αίσθημα της ταπεινοφροσύνης, που σίγουρα ο Αριστοτέλης προσπάθησε να εμφυσήσει στον Αλέξανδρο και στους άλλους μαθητές του, την άποψη ότι δεν υπάρχει η τέλεια λύση για οποιοδήποτε πρόβλημα. Οι μαθητές αυτοί διδάχθηκαν ότι ο κόσμος τον οποίο είχαν να αντιμετωπίσουν ως ηγεμόνες, κυβερνήτες και στρατηγοί ήταν ένας κόσμος σύνθετος, με ανθρώπους, αισθήματα, αντιλήψεις, απόψεις και προκαταλήψεις. Δεδομένων τέτοιων περιπλοκών σχέσεων, όταν αντιμετωπίζαν ένα πρόβλημα –οποιοδήποτε πρόβλημα– θα ήταν εξαιρετικά δύσκολο να βρουν την τέλεια λύση. Αυτό που έπρεπε να επιδιώκουν ήταν, σύμφωνα με τον Αριστοτέλη, η προσέγγιση που βρισκόταν πιο κοντά στην τέλεια λύση. Όπως λέει ο Charles Kingsfield, ο ήρωας που υποδύεται ο Dustin Hoffman στην ταινία *The Paper Chase*, στους πρωτοετείς που είχε απέναντι του την πρώτη του μέρα στη Νομική Σχολή του Χάρβαρντ: «Κάποιες φορές θα νιώσετε ότι γνωρίζετε τη σωστή απάντηση. Σας διαβεβαιώνω ότι απατάστε οικτρά. Ποτέ δε θα βρείτε τη σωστή, την απόλυτη και τελειωτική απάντηση».

Τα αγόρια γρήγορα έμαθαν ότι ούτε η πλησιέστερη προσέγγιση της σωστής απάντησης θα ήταν εύκολη υπόθεση. Αφού επρόκειτο να δράσουν σε έναν κόσμο με ανθρώπους και πολιτικά γεγονότα, των οποίων τα προβλήματα δεν επηρεάζονταν μόνο από τις επιπλοκές που αποτελούν βάση κάθε προβλήματος, αλλά και από τις προηγούμενες εμπειρίες και τις ηθικές θέσεις των ίδιων και των άλλων –μεμονωμένα και ως μέλη κάποιας ομάδας– η ιρίση τους για την επίλυση προβλημάτων θα έπρεπε να περιλαμβάνει συμβιβασμούς. Ένα ζήτημα που ενδιέφερε εξαιρετικά τον Αριστοτέλη ήταν να εξορκίσει τα παραπλανητικά επιχειρήματα από τη σκέψη των μαθητών του. Ήταν επομένως απαραίτητο να ελέγχουν ξανά και ξανά τις επιλογές τους, για να βεβαιώνονται ότι είναι συνεπείς με την προσωπική τους ηθική, αλλά και την ηθική του κοινωνικού συνόλου. Η επανάληψη θα γινόταν μήτηρ μαθήσεως. Ως στρατηγοί και ηγέτες θα καλούνταν να πάρουν αποφάσεις σε κλάσματα δευτερολέπτου, κατέχοντας την εμπειρία να επεξεργάζονται στο μυαλό τους ξανά και ξανά πολλά διαφορετικά προβλήματα που θα βελτίωναν την ικανότητά τους να ανταλλάσσουν απόψεις και να παίρνουν γρήγορα αποφάσεις για τις οποίες δε θα μετάνιωναν αργότερα.

Μπορούμε να φανταστούμε τον Αριστοτέλη να χρησιμοποιεί τον πλούτο των εμπειριών που προέκυψαν από την ανάμειξη της Μακεδονίας στις στρατιωτικές και πολιτικές εξελίξεις με γειτονικά της κράτη, για να «ακονίσει» το μυαλό των μαθητών του. Την εποχή που τα αγόρια βρίσκονταν στη Μίεζα, το συμβούλιο της Αμφικτιονίας, το ανώτατο σώμα αντιπροσώπων από όλες τις ελληνικές πόλεις-κράτη, κάλεσε τον Φίλιππο να μεσολαβήσει για να διευθετήσει το θερμό επεισόδιο που οι Έλληνες ονόμασαν «ο πρώτος ιερός πόλεμος». Οι Φωκείς, ένας πολεμοχαρής λαός της κεντρικής Ελλάδας, είχαν καταλάβει τον πιο ιερό ναό των Ελλήνων, το ναό του Απόλλωνα στους Δελφούς, καθώς και τα παρακείμενα στενά των Θερμοπυλών. Αν κάποιος ήθελε να δειξει ασέβεια σε οποιονδήποτε Έλληνα εκείνη την εποχή, δε θα μπορούσε να βρει καλύτερο τρόπο από το να καταλάβει ένα από τα δύο –πόσο μάλλον και τα δύο– ιερά αυτά μέρη.

Οι Δελφοί ήταν η καρδιά της κοινής συνείδησης όλων των Ελλήνων. Κάθε πόλη έδινε τις γεωμετρικές της συντεταγμένες με κέντρο τους Δελφούς. Κάθε άντρας, γυναίκα και παιδί στην Ελλάδα θεωρούσε ιερά τα στενά των Θερμοπυλών, αφού τα είχαν συνδέσει με τα γεγονότα του 480 π.Χ., όταν τριακόσιοι περίπου γενναίοι Σπαρτιάτες, με επικεφαλής το βασιλιά Λεωνίδα, με τις ασπίδες και τα δόρατά τους προσπάθησαν να αναχαιτίσουν τα κύματα των αλλεπάλληλων επιθέσεων εκατό χιλιάδων Περσών, για να μπορέσουν οι συμμαχικές δυνάμεις των Ελλήνων να υποχωρήσουν από τα στενά και να ετοιμαστούν για τη μάχη με τους Πέρσες στην πεδιάδα. Παρόλο που οι τριάντα περίπου ελληνικές πόλεις-κράτη πολεμούσαν συνεχώς μεταξύ τους, έφτανε μια και μόνο αναφορά στο «θερμό επεισόδιο» στα στενά των Θερμοπυλών για να γίνουν ως διά μαγείας μεμιάς μια ομάδα.

Ο Φίλιππος κατέφτασε με το στρατό του και οι Φωκείς παραδόθηκαν χωρίς πολλά πολλά. Αν και η περίπτωση των Φωκέων προκαλούσε στους Έλληνες τόση συμπάθεια όση η πολύ μεταγενέστερη περίπτωση του ανθρωποφάγου Tonton Macoutes στους πολιορκημένους κατοίκους της Αϊτής, ο Φίλιππος, παρά την έντονη πίεση που δέχτηκε από όλες τις ελληνικές πόλεις-κράτη της Αμφικτιονίας, δεν πούλησε σκλάβους τους Φωκείς ούτε κατέστρεψε τις πόλεις και τα χωριά τους. Ο Φίλιππος δε θεωρούσε τέτοιες πράξεις ηθικά κατακριτέες, αφού και ο ίδιος τις είχε διαπράξει στο παρελθόν. Γιατί, λοιπόν, ο Φίλιππος δεν τιμώρησε τους ιερόσυλους Φωκείς, όπως είχε ζητήσει το συμβούλιο της Αμφικτιονίας;

Τι ανταλλάγματα ζήτησε για να τους αφήσει ελεύθερους; Πώς η κίνηση αυτή τού έδωσε περισσότερο έλεγχο στο συμβούλιο της Αμφικτιονίας, πράγμα που υποθέτουμε ότι επιδίωκε; Τι μπορεί να σημαίνει αυτό; Ο Αριστοτέλης, ο οποίος λίγα χρόνια μετά στη Μίεζα θεμελίωσε την επιστήμη της λογικής, πρέπει να έδωσε πολλά ερεθίσματα στα νεαρά μυαλά των μαθητών του.

Ένα από τα καθήκοντα της σχολής της Μίεζας ήταν να μάθει τα αγόρια να συνεργάζονται. Μπορούμε να φανταστούμε το σαραντάχρονο Αριστοτέλη να κεντρίζει, να παροτρύνει και να καθοδηγεί τους μαθητές να συνεργαστούν για να λύσουν προβλήματα. Όταν θα μιλήσουμε για τις εκστρατείες, θα δούμε πώς ο Αλέξανδρος και οι συνεργάτες του έμαθαν να τρέφονται ο ένας από τις απόψεις του άλλου, να εκτιμούν τις ηθικές αξίες του άλλου, να συνειδητοποιούν πώς μπορεί να αντιμετωπίζει ή να λύνει ο άλλος ένα πρόβλημα, να συνδυάζουν τις ιδέες τους και να συμπεριφέρονται ως σύντροφοι που μεγάλωσαν μαζί. Η αλληλεπίδραση μέσα σε ένα τέτοιο κλίμα συνεργασίας και συντροφικότητας εδραιώνε την αμοιβαία εμπιστοσύνη και το σεβασμό, που αποτελούν τη βάση του επαγγελματισμού. Στο πεδίο της μάχης αυτή η εμπιστοσύνη, αυτός ο σεβασμός θα αποδεικνύονταν πολύτιμα. Αφού είχαν συνεργαστεί τόσο στενά και γνώριζαν τόσο καλά ο ένας τις απόψεις του άλλου, ήταν σε θέση να παίρνουν γρήγορες αποφάσεις και να είναι σίγουροι ότι οι διαταγές τους θα εκτελούνταν κατά γράμμα, όπως θα δούμε στα επόμενα κεφάλαια ξανά και ξανά. Είχαν συνδεθεί τόσο πολύ, που μπορούσαν κυριολεκτικά και μεταφορικά να τελειώσουν ο ένας τις προτάσεις του άλλου.

Επιρροές στη Νομική Σχολή και στην Οικονομική Σχολή του Χάρβαρντ

Υπάρχουν ελάχιστες ακριβείς πηγές για όσα δίδαξε ο Αριστοτέλης στον Αλέξανδρο, εκείνο όμως που γνωρίζουμε είναι ότι τα χρόνια που πέρασε ο Αλέξανδρος στη Μίεζα ήταν καθοριστικά για τη διαμόρφωση των απόψεών του σε ένα ευρύ φάσμα θεμάτων, απόψεις που επηρέασαν και εξακολουθούν να επηρεάζουν τον τρόπο που σκεφτόμαστε κι εμείς σήμερα. Οι παιδαγωγικές μέθοδοι του Αριστοτέλη είναι σημαντικές επειδή είναι εκείνες ακριβώς οι μέθοδοι που χρησιμοποιούνται σήμερα στη διδασκαλία της ιατρικής, των οικονομικών, της νομικής, της παιδαγωγικής και των πολεμικών τεχνών, ανάμεσα σε πολλά άλλα.

Ο Σωκράτης ήταν ο πρώτος από τους δασκάλους της Αθήνας που δίδασκε τους μαθητές του χρησιμοποιώντας το διάλογο. Η μέθοδος του Σωκράτη όμως δεν είχε πειθαρχία και ακρίβεια. Ο Σωκράτης άρχιζε ένα διάλογο με οποιονδήποτε, οπουδήποτε – κατά προτίμηση στο γυμναστήριο. Ο Αριστοτέλης ήταν από τους πρώτους που ενστερνίστηκαν τη μέθοδο του Σωκράτη, την οποία εφάρμοσε σε ένα συμβατικό διδακτικό περιβάλλον – με πειθαρχία και ακρίβεια. Εισήγαγε την πειθαρχία όσον αφορά το περιεχόμενο του διαλόγου, αλλά κράτησε την προσέγγιση του Σωκράτη στον τρόπο διεξαγωγής του διαλόγου. Ήταν σύνηθες, για παράδειγμα, να δει κανείς τον Αριστοτέλη να στρίβει σε μια γωνία ακολουθούμενος από μια ομάδα μαθητών απορροφημένους σε μια βαθυτόχαστη συζήτηση. (Οι μαθητές του, οι οποίοι διδάσκονταν ενώ περπατούσαν, ονομάζονταν περιπατητές και η προσέγγιση αυτή Περιπατητική σχολή.)

Το 1870, σε αυτό που θεωρούμε επανάσταση στη διδασκαλία της νομικής επιστήμης, αυτό το πρότυπο διδασκαλίας του Αριστοτέλη αποτέλεσε τα θεμέλια για την παιδαγωγική στη νομική όταν ο Christopher Columbus Langdell εισήγαγε την «ελεγκτική» –που είχε ως βάση το διάλογο– μέθοδο διδασκαλίας στη Νομική Σχολή του Χάρβαρντ. Χρησιμοποιώντας ως βάση περιλήψεις από αληθινές δικαστικές υποθέσεις για να ερμηνεύσει πρακτικά τις θεωρητικές προεκτάσεις του νόμου, η προσέγγιση αυτή προϋποθέτει ότι κάποιος από την τάξη καλείται να παραθέσει τα γεγονότα, να παρουσιάσει μια ανάλυσή τους και να προτείνει μια απόφαση – να γεμίσει έτσι το αμφιθέατρο με την ευφυΐα του, όπως έλεγε ο Charles Kingsfield στους μαθητές του.

Στη συνέχεια ακολουθεί ένας διάλογος ανάμεσα στον καθηγητή και στους μαθητές, όπου κάθε μαθητής προσπαθεί να υποστηρίξει ή να καταρρίψει τα επιχειρήματα ή την απόφαση του προπολαρήσαντος. Σε όσους δεν τη γνωρίζουν η διαδικασία αυτή λειτουργεί ως εξής: έκθεση του προβλήματος, που περιλαμβάνει επανάληψη των γεγονότων, ώστε να γίνεται το πρόβλημα απόλυτα σαφές, υποστήριξη μιας θέσης, αντίκρουση της προτεινόμενης θέσης και υποστήριξη της αντίθετης θέσης, η διαδικασία αυτή συνεχίζεται καθώς ο καθηγητής εστιάζει στο διδακτικό στόχο του συγκεκριμένου μαθήματος.

Το 1924 η Σχολή Διοίκησης Επιχειρήσεων του Χάρβαρντ υιοθέτησε τη μέθοδο της Νομικής Σχολής, όταν εισήγαγε την ελεγκτική μέθοδο, για να βοηθήσει τους φοιτητές της να επιτύχουν «να σκέφτονται ως υψηλόβαθμα στελέχη μιας επιχειρησης». Όλες οι νομικές και οικονομικές σχο-